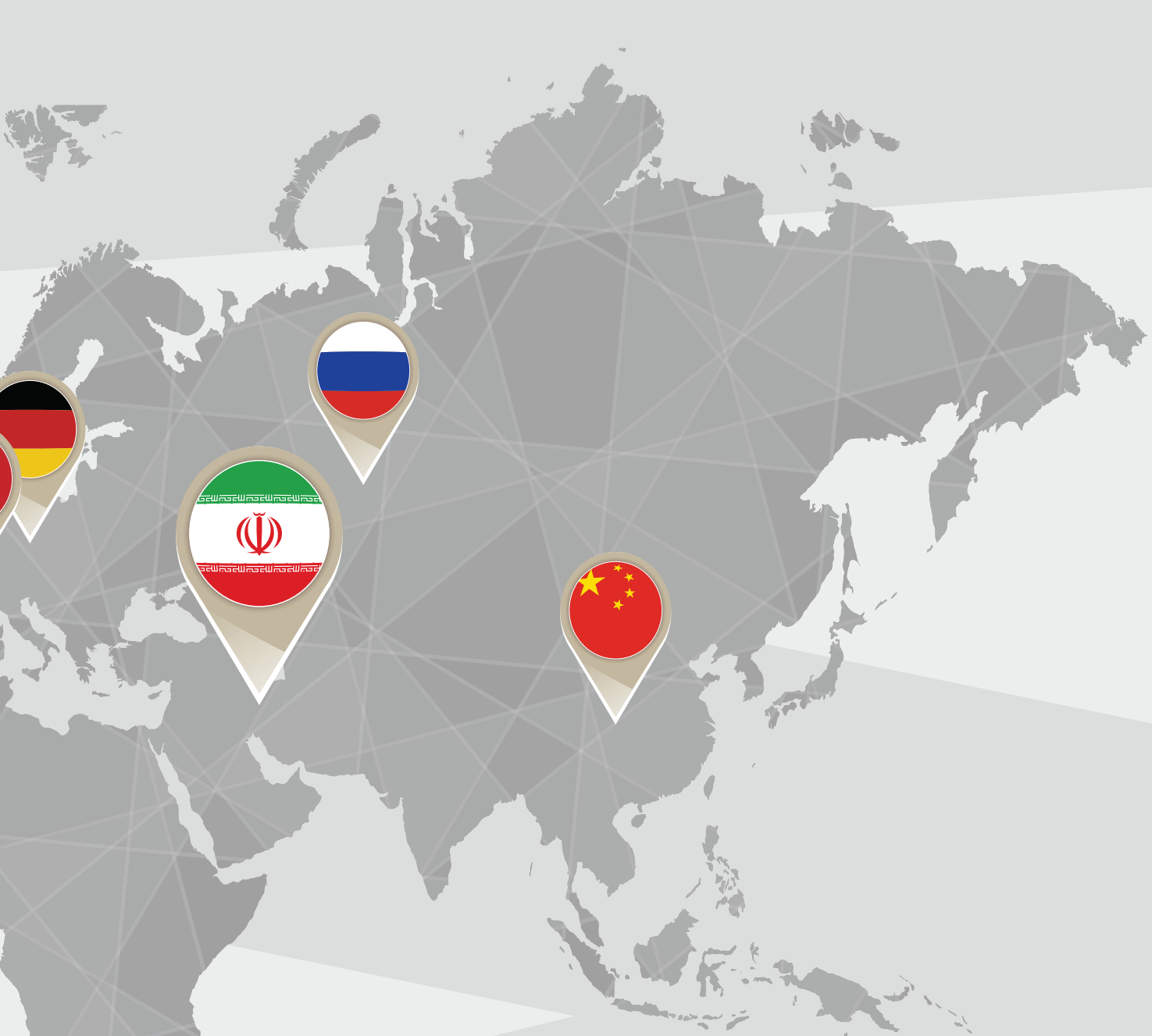


İRAN'A YAPTIRIMLAR VE TÜRKİYE EKONOMİSİ NE OLDU? NELER YAŞANDI?

Trump yönetimi, tüm konuları masaya taşıyarak İran'ı özellikle ekonomi kartı ile sıkıştırmak istemektedir.

Dr. Recep Yorulmaz

ORSAM Ekonomi Çalışmaları Direktörü
AYBÜ Öğretim Üyesi



ABD Başkanı Donald Trump, 2015 yılında İran ile imzalanan ve Rusya, Çin, Fransa, İngiltere ve Almanya'nın da dahil olduğu, nükleer anlaşmadan çekildiklerini açıkladı. Eğer öne sürdükleri şartlar yerine getirilmezse iki aşamalı olarak ekonomik ağırlıklı yaptırımlar uygulanacağını belirtti. Bu yaptırımların ilk aşaması, 7 Ağustos 2018'de yürürlüğe girmiştir. İlk aşamadaki yaptırımlar; ABD doları alımında kısıtlama, altın, halı ve gıda ürünleri ticaretine yasak şeklindedir. 5 Kasım

2018'de yürürlüğe girmiş olan ikinci aşama yaptırımlar ise; petrol ihracatına yönelik yasak, İran Merkez Bankası'na getirilen kısıtlamalar ve deniz ticaretinde kısıtlamaları kapsamaktadır.

Trump yönetimi, tüm bu yaptırımları durdurmanın şartı olarak İran'ın nükleer programının yanı sıra; balistik füze programı, Ortadoğu'da özellikle Suriye'de, izlediği politikalar gibi birçok konuda ABD çizgisinde kalınmasını istemektedir. Bu durum, 2015 yılında imzalanan nükleer anlaşma sürecinde İran'ın izlediği tek konu

başlığında anlaşma politikasını yerle bir etmiş görünmektedir. Zira İran, o dönemde sadece nükleer geliştirme programını masada tutmuş, Suriye politikası gibi konuları masanın dışında tutmayı başarmıştı. Bugün ise Trump yönetimi, tüm konuları masaya taşıyarak İran'ı özellikle ekonomi kartı ile sıkıştırmak istemektedir. Bu şartlar özetle; Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın (IAEA) tüm nükleer, askeri ve askeri olmayan istasyonlara tam erişimine izin verilmesi, uranyum zenginleştirme işlemine son verilmesi, ağır su reaktörünün

kapatılması, balistik füze üretiminin durdurulması, ABD tarafından terörist sayılan örgütlere yardımın kesilmesi ve Irak, Suriye ve Yemen gibi bölgelerdeki faaliyetlerini durdurması şeklindedir.

Söz konusu yaptırım kararlarının bir diğer boyutu ise; ABD ile İran arasındaki ticaret hacminin küçüklüğü düşünüldüğünde, bu yaptırımların İran'a diz çöktürmekten ziyade Avrupa ve Asya menşeli büyük şirketleri hedef aldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu anlamda, söz konusu şirketlerin atacağı adımlar yaptırımların İran ekonomisine olan etkisini belirlemede etken olacaktır. 2015 yılında imzalanan nükleer anlaşmada imzası olan Rusya, Çin, Almanya, Fransa ve İngiltere yanında, Türkiye gibi İran ile geniş ticaret hacmine sahip olan ülkelerin yaptırım kararlarına karşı olmaları, bu kararların etkisinin sorgulanmasına neden olsa da ABD'deki varlıkları nedeniyle Trump yönetiminden çekinen büyük şirketler, İran'dan çekilme kararı almışlardır. Özellikle, Renault ve Peugeot gibi İran otomotiv sektöründe önemli pay sahibi şirketlerin yaptırımlara uyma kararı, İran ekonomisini olumsuz etkileyecek adımlar olarak gösterilebilir.

ABD yaptırımlarının devamında Kasım 2018'in başlarında getirilmesi planlanan sınırlamaların İran'ın petrol satışları üzerinde olacağı düşünül-

duğünde büyük ölçüde enerji kaynağı ihracına dayalı İran ekonomisinin bu yaptırımlardan ağır yara alması kaçınılmazdır. Trump yönetimi, İran'ın sahip olduğu limanları kapatarak dış ticareti büyük ölçüde durdurma planı yapmaktadır. Bu doğrultuda İran'dan petrol ithal eden ülkelere açıkça baskı yapmakta olan Trump yönetimi, bu karara uymayan ülkeleri de tehdit etmektedir. Bu bağlamda Güney Kore ve Japonya gibi ABD politikalarına entegre ülkeler İran'dan petrol alımını durduracaklarını açıklamışlardır. Şu an için petrol ihracatı noktasında İran ekonomisini ayakta tutabilecek tek etken, en büyük tedarikçisi olduğu Çin ile olan ticaret hacmidir. Ancak limanlara getirilecek kısıtlama, dolar ve altın gibi ödeme araçlarının yasaklanması Çin ile olan ticareti de büyük oranda etkileyecektir. Bu noktada, ABD yaptırımlarının perde arkasında, üretime dayalı ekonomik büyüme modeline bağımlı ekonomik yapısı ile Ortadoğu petrolüne büyük oranda muhtaç durumda olan Çin'in baskı altına alındığı da rahatlıkla söylenebilecektir.

Türkiye Ekonomisine Etkileri

Türkiye'de yaşanan mevcut finansal durumu anlamak için Türk ekonomisinin son 20 yılda gerçekleştirdiği gelişmeyi gözden geçirmek gerekmektedir. Türkiye, 2001 yılında eko-



nomisini derinden etkileyen ciddi bir finansal kriz yaşamıştır. 2001 yılında yaşadığı finansal krizden dersler çıkaran Türkiye ekonomisi, bankacılık sistemini yeniden yapılandırıp, düzenleyici yeni kuruluşlar aracılığı ile risk primlerini azaltarak, benzer özellikler taşıyan 2008 Küresel Finansal Krizi'nin etkilerini minimize etmeyi başaramıştı.





2002'den bu yana Türkiye içerde birçok siyasi ve ekonomik krizle karşı karşıya kalmıştır. Özellikle 2013 yaz aylarında baş gösteren Gezi Kalkışması, Türkiye ekonomisini kötü anlamda etkileyen olaylar silsilesinin başlangıcı olmuştur. Bu üç aylık dönemde faiz oranları %4,61'den %10'a yükselmiş ve uzun bir süre sonra Türk Lirası değer kaybetmiştir. Aynı yıl 17-25 Aralık'ta Türkiye, FETÖ mensubu bürokratlar eliyle bir yargı darbesi atlatmış ve yine bu krizin ekonomiye bedeli ağır olmuştur. Yalnızca 2013 yılında yaşanan bu iki krizin maliyeti Türkiye ekonomisi için yaklaşık 157 milyar dolar olmuştur.

Son olarak, 15 Temmuz 2016'daki başarısız darbe girişiminin Türkiye ekonomisine büyük etkileri olmuştur. 2013 yılından itibaren yeniden tesis edilen enflasyon, işsizlik, büyüme

oranı ve faizler gibi makro ekonomik göstergelerde sıkıntılar yaşanmıştır. Bu dönemden sonra atılan adımlar neticesinde Türkiye ekonomisinin en önemli ve güçlü ayağı olan kamu mali disiplininde yaşanan kopukluklar ekonomiyi kırılgan hale getirmiştir. Tüm bu iç krizlerin yanında, sınır komşusu olan Suriye'de baş gösteren savaş ve neticesinde ülkeye sığınan üç milyondan fazla mülteci, zaten kırılgan hale gelmiş Türkiye ekonomisine yeni bir yük getirmiştir.

Tüm bu krizler sonucunda kamu mali disiplininde yaşanan kopuklukların başı çektiği sorunlar, sürdürülebilir büyüme politikasında aksaklıklara neden olmuştur. Türkiye ekonomisi büyümeye devam ederken dış ödemeler dengesinde verilen açıklar, uzun vadede risk primlerinin artmasına neden olmuştur. Artan risk primleri beraberinde faiz artışını ve

Türk Lirası'nın değer kaybını getirmiştir. Bu minvalde, mali disiplinin bozulması Türkiye ekonomisindeki kırılganlığın temel sebebi olarak ele alınabilecektir.

Bu süreçte, ABD'nin İran'a yaptırım kararı ve özellikle Donald Trump'ın sosyal medya vasıtasıyla krizi gündemde tutup yeni yaptırım tehdidinde bulunması, zaten hassas olan piyasaları olumsuz etkilemiştir. Son 10 yılda çeşitli iç ve dış krizlerle boğuşmak durumunda kalan ve cari açık gibi makro ekonomik konularda sıkıntılar yaşayan Türkiye ekonomisi, piyasada yaşanan bu şok dalgası neticesinde TL-Dolar kurunda yaşanan devalüasyon ile yara almıştır.

Mevcut kur krizinin aşılması anlamında ekonomi yönetiminin ve hükümetin bütünüyle atmış olduğu adımların teknik açıdan olumlu ve yerinde adımlar olduğu söylene-

lecektir. Atılan bu adımların yanında, birçok yerli ve yabancı ekonomistin de önerdiği gibi uzun vadede atılması gereken bazı adımların hayata geçirilmesi mevcut krizin sonlandırılabilmesi açısından elzem görünmektedir. Bu önerilerin başı çekenleri; Ar-Ge düzenlemeleriyle üretimin yönlendirilmesi ve cari açığın düşürülmesi, Merkez Bankası bağımsızlığı hususunda daha somut adımlar atılması, vergide adaletin sağlanması için dolaylı vergilerdeki ağırlığın dolaşmaz vergilere kaydırılması, bütçe hakkının daha somut olarak yaşama geçirilmesi gibi yapısal reformlardır. Özellikle, ithal ara girdi mallarına dayalı üretim sisteminin bir an önce dönüştürülüp sanayi sektörünün yerli üretime dayalı katma değeri yüksek mallar üreten bir yapıya kavuşturulması Türkiye ekonomisi açısından elzemdir.

Dış Müdahale mi? Kriz mi?

Son dönemde ABD ile yaşanan sorunlar bu ekonomik kırılganlık sürecinde meydana gelmiştir. Türkiye ekonomisindeki söz konusu kırılganlıklara rağmen, Türk Lirası'nda yaşanan değer kaybı makro ekonomik faktörlerle açıklanamayacak büyüklükte gerçekleşmiştir. İki ülke arasındaki döviz paritesinin karşılıklı enflasyon, faiz ve işsizlik oranları gibi faktörler ile belirlendiği düşü-

nüldüğünde; bu denli yüksek oynaklık oranlarının sadece Türkiye ekonomik yapısındaki kırılganlık ile açıklanamayacağı ortadadır. Özellikle Donald Trump'ın sosyal medyadaki açıklamalarından hemen sonra döviz kurlarındaki dalgalanmalar, ABD'nin döviz kuru amortismanı üzerindeki etkisinin bir göstergesi olarak ele alınmıştır.

“

Türk Lirası daha fazla değer kaybetmeden açık pozisyonlarını kapatmaya çalışan kuruluşlar, bankadaki dövizini geri alamama korkusu yaşayan normal bireyler ve son olarak yurt dışında baskı aracı olarak kullanılmak üzere yapılan büyük hacimli işlemler TL'de yaşanan ani ve oynak kur baskısını açıklamaktadır...

”

Türkiye'de yaşanan döviz kuru krizinin nedenleri hakkında birçok ekonomist görüş bildirmiş, çoğu yabancı araştırmacı Türkiye hakkındaki eksik bilgiden dolayı krizi yanlış değerlendirmiştir. Yaşanan siyasi sıkıntılar ile birlikte yabancı yatırımcının panik halinde dolara yönelmesi, Türk Lirası daha fazla değer kaybetmeden açık pozisyonlarını kapatmaya çalışan kuruluşlar, bankadaki dövizini geri alamama korkusu yaşayan normal bireyler ve son olarak yurt dışında baskı aracı olarak kullanılmak üzere yapılan büyük hacimli işlemler TL'de yaşanan ani ve oynak kur baskısını açıklamaktadır. Bu noktada, panik havasından beslenen bir krizin çözümü için en doğru yaklaşım ekonomide beliren olumsuz havayı dağıtmak ve beklentileri piyasalara umut aşılayarak olumlu hale getirmek olacaktır.

Böyle bir ortamda Erdoğan yönetimi, öncelikli hedefini zihinlerdeki kriz havasını dağıtmak ve piyasayı olumlu hale getirmek olarak belirlemiştir. Bu bağlamda, özellikle Başkan Erdoğan'ın söylemleri söz konusu sürecin ABD menşeli bir dış saldırı tezi olduğu noktasında yoğunlaşmıştır ve bu şekilde toplumsal birlik sağlanma yoluna gidilmiştir. Bu söylemlerin toplumu ikna ettiği ve toplumun birleşmesini sağladığı söylenebilir. Ancak, zihinlerdeki kriz havasının dağıtılmasının bu süreci aşmakta tek başına yeterli olamayacağına farkında olan ekonomi yönetimi, çok geçmeden bu süreci teknik olarak sonlandıracak adımlar atacağını açıklamıştır. Kısa süre içerisinde de piyasa aktörleri ile “Yeni Ekonomi Programı” adı altında özel bir toplantı yapan ekonomi yönetimi, finans ve sanayi sektörlerini rahatlatmak için yeni destek paketleri açıklamıştır. Bu paketler, ilgili sektörleri rahatlatma ve döviz kurlarındaki son oynaklıkların neden olduğu herhangi bir zararın önlenmesi adımlarını içermektedir. Bunun yanında, ekonomi yönetimi, yabancı sermaye yatırımcıları ile telekonferans yöntemi ile krizin nedenlerini açıklayan ve çıkış yolu için atılacak adımları içeren bir toplantı daha gerçekleştirmiştir. Tüm bu adımlar piyasanın ateşinin alınmasında önemli rol oynamıştır. Özellikle Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nun (BDDK) yurt dışı swap işlemlerine getirdiği limit anlık işlemler ile dolar alımının azalmasını sağlamıştır.

Bunlara ek olarak ekonomi yönetimi bir dizi ek önlem paketi yayınlamıştır. Bu eylem planlarına göre; kredi kanallarının açık tutulmaya devam edileceği, firma nakit akışlarının sürdürülebilirliğini temin edebilmek için vade ve fiyatlamalarda esneklik sağlanmaya devam edileceği açıklan-



mıştır. Eylem planının diğer maddelerinde ise; kur artışının mevcut krediler üzerindeki etkilerinin teminat altına alınacağına ilişkin maddeler yer almaktadır. Buna göre; kur artışının limit aşımına neden olduğu krediler için bu limit aşımının dikkate alınmayacağı, kur etkisi ile teminat değeri risk tutarı artan krediler için ilave teminat talebi olmayacağı ve kredi gecikmeleri, karşılıksız çek ve protesto edilen senetler gibi durumların kredi erişimine engel olmayacağı gibi kararlar alınmıştır. Ekonomi yönetiminin yanı sıra, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı da sanayicilere, KOBİ'lere ve teknoloji girişimcilerine destek olmak için 16 maddelik bir "Destek ve Önlem Paketi" yayınlamıştır.

“

Türkiye ekonomisinde yaşanan dalgalanmalar ve İran'a karşı uygulanan ABD yaptırımları bölgede ticaret partneri olan diğer ülkeleri de doğrudan etkilemektedir.

”

Nasıl Bir Yol İzlenmeli?

Son yıllarda ciddi siyasi ve iktisadi güçlüklerle karşılaşan Türkiye ekonomisi, Trump yönetiminin agresif dış politika uygulamalarının da piyasaları olumsuz etkilemesi nedeniyle sorunlar yaşamaktadır. Türkiye ekonomisinde yaşanan dalgalanmalar ve İran'a karşı uygulanan ABD yaptırımları bölgede ticaret partneri olan diğer ülkeleri de doğrudan etkilemektedir. Bölge ülkeleri yanında, özellikle İran'ın enerji kaynaklarına ihtiyaç duyan ülkeler için de bu süreç sorun teşkil etmektedir. Mevcut yaptırımların devamı ve yeni yaptırımlar sadece bölge ülkeleri için değil, bu ülkelerle ticari ilişkilerde bulunmayan ülke ekonomileri için dahi olumsuz etkiler doğuracaktır.

Tüm bu veriler ışığında; bölge ekonomilerindeki kırılganlıkların giderilmesi için atılması gereken ilk adım siyasi belirsizliklerin giderilmesi ve diplomasiye daha etkin biçimde kullanılmasıdır. Bu yönde atılacak adımlar öncelikli olarak bölge ekonomilerindeki panik havasını dağıtacak ve risk primlerini düşürecektir. Panik havasının dağıtıldığı piyasa-

larda yatırımcılar karar alıcıların doğru hamleleriyle önlerini görebilecek ve daha sağlıklı kararlar alacaklardır.

Bu doğrultuda, yukarıda da anlatıldığı üzere Türkiye ve İran, krizin boyutlarının derinleşmemesi adına atılması gereken adımları gecikmeden atmalıdır. Türkiye açısından; ekonomideki kırılganlıkların giderilmesi, kamu mali disiplininin tesis edilip kamusal alandaki israfların önüne geçilmesi, üretimde milli sermayeyi destekleyip dövizle olan ihtiyacın azaltılması, sanayi sektöründe yüksek teknoloji ürün ihracatını artırıcı politikalar izlenmesi ve cari açığın giderilmesi gibi adımların acilen atılması elzemdir.

İran için ise, öncelikli adımların siyasi olduğu görülmektedir. İran'ın kendi içinde ve Irak'ta yaşanan toplumsal olaylar göz önünde bulundurulduğunda; İran'ın ilk olarak bölge siyasetinde değişiklikler yapması gerekliliği ön plana çıkmaktadır. Kendi toplumunun taleplerinin göz ardı edilmemesi ve mevcut krizin tırmandırılmaması adına bölgesel siyasette daha temkinli ve barışçıl politikalar izlenmesi gerekmektedir. Bu adımları takiben mevcut krizin çözümüne yönelik adımlara geçilmelidir. Bu noktada İran yönetimini çok zorlu bir süreç beklemektedir, zira piyasada güven ortamının tesis edilmesi ve yapısal reformlara hızla geçilmesi kriz yönetimi konusunda öncelikle atılması gereken adımlardır. Mevcut yönetim yapısında ve toplumsal ortamda bu adımların atılmasının zorluğu ve henüz ikinci aşamasına geçilmemiş olan ABD yaptırımları, İran'ın çok zorlu bir süreç gireceğinin göstergesidir. Bu süreçte İran yönetiminin izleyeceği politikalar hem İran ekonomisinin kaderini tayin ederken bölge ekonomilerinin de ne derece etkileneceğini belirleyecektir.

